

ВЕСНА Љ. МИНИЋ¹

Учитељски факултет Призрен – Лепосавић

МАРИЈА М. ЈОВАНОВИЋ

Филозофски факултет

Департман за педагогију, Ниш

СЛОБОДНО ВРЕМЕ КАО ФАКТОР ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА УЧЕНИКА ОСНОВНОШКОЛСКОГ УЗРАСТА²

Сажетак

Слободно време ученика основношколског узраста је саставни део заједничке бриге школе и друштва. Свако организовано друштво улаже напоре у смеру развијања позитивних и пожељних склоности и способности младих, и истовремено ствара повољне услове за њихово испољавање и задовољење у слободном времену. Оно служи задовољавању њихових потреба за одмором, разонодом и личним развојем. Све његове функције подразумевају културно и образовно уздизање, у коме ученици могу да се посвете активностима које проширују опште образовање и васпитање, општу културу, развијају социјалне и друге димензије личности.

Слободно време треба да доприноси позитивном развоју личности ученика, али може имати како позитивна, тако и негативна дејства. Време које ученицима преостане ван школских и других обавезних активности је, заправо мање друштвено надзирано, што представља погодно тло за бројне негативне утицаје, па и поремећаје понашања. Савремени аутори

¹ minic.vesna@gmail.com

² Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција“ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и „Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије“ 179013, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

наводе да је слободно време критично време за испољавање проблематичног понашања младих. Међутим, са друге стране, оно пружа могућност за превентивно педагошко деловање, о коме се у савременој педагогији све више говори. Циљ рада је указивање на значај слободног времена као фактора савременог васпитања и образовања, његове позитивне стране, али и негативне утицаје који су бројни.

Кључне речи: слободно време, ученици, основна школа, васпитање, образовање.

УВОД

Ако посматрамо слободно време кроз призму проучавања домаћих аутора, запазићемо да је ова проблематика несразмерна значају који има, а посебно ако имамо у виду негативне ефекте, који су у савременим условима живота све распрострањенији. Они више простора дају коришћењу слободног времена које имају за циљ да подигну општеобразовни и културни ниво појединца, занемарујући истовремено деловање низа различитих фактора. Недостатак организованих програма прилагођених одређеном узрасту, посебно оних који имају за циљ да унапреде и понуде структурисане облике игре, разоноде и културно-образовних активности, доприносе да слободно време у коме су ученици препуштени сами себи, све више постаје оквир за појаву поремећаја понашања. Међутим, то не значи да је слободно време главни узрочник том понашању, већ да има улогу услова која омогућава да утицаји других фактора дођу до изражаја. Слободно време без надзора одраслих и без конструктивних активности ученицима оставља простор за учествовање у ризичним и опасним активностима. Схватајући озбиљност ове теме, бројни страни аутори предлажу алтернативне програме које имају за циљ да смање насилничко понашање и вршење кривичних дела. Поред тога, говори се о превентивном педагошком деловању које представља кључ решавања проблема, и на њему се, све више ради како у свету, тако и код нас.

Процес одрастања и социјализације деце се одвија кроз прихватање друштвених вредности, ставова и норми понашања на којима се, заправо свако друштво темељи. Начин живљења у слободном времену један је од показатеља општег квалитета живота, па зато тај квалитет и не можемо посматрати одвојено од вредносних оријентација, јер појединац у складу са њима бира активности и вреднује своје слободно време. Остваривање функција слободног времена у развоју личности ученика на зависи само од његових жеља, већ је условљено околностима из непосредног окружења. Фактори који утичу

на његову организацију и ток (породица, школа, вршњаци, масмедији и др.) доприносе просоцијалном понашању, али могу и да ометају правилан социјални развој ученика. Школа је по својој природи најповољнија и најплодотворнија институција за развој стваралачких способности, склоности и интересовања ученика у слободном времену. Она организованим активностима усмерава ученике на правилно коришћење слободног времена, те га тако не препушта стихији и досади које могу имати негативне ефекте по њихов развој.

ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА СЛОБОДНО ВРЕМЕ И ЊЕГОВЕ ФУНКЦИЈЕ

Појам *слободно време*, иако изгледа лако одредив на први поглед, је тешко дефинисати, јер постоји појмовна и термилошка неусклађеност и супростављеност од стране бројних аутора. У свакодневном говору не постоји прецизна разлика између времена за одмор, припремања за радне обавезе, времена потребног за одржавање живота, за спорт, рекреацију, хоби, бригу о деци, друштвену ангажованост и сл. Енглеске речи *leisure time*, *spare time*, *free time* се преводe као слободно време, ослобођено време или доколица. Иначе, термин доколица има двоструко значење. За једне ауторе доколица је идеал, тешко остварљив, а основни смисао јој је стваралаштво и креативност. По другима, доколица је синоним за беспослицу, ленствовање, докoност, пасивни одмор и празну забаву. За треће, пак доколица је просто непродуктивно трошење времена (Качавенда-Радић, 1989). Разлику између слободног и ослобођеног времена најбоље објашњава француски социолог Фриедман (Friedmann A.), који ослобођено време одређује као време изван обавезног рада које није ослобођено егзистенцијалних нити других ограничења, и зато у њему не може доћи до изражаја слободан избор. За разлику од ослобођеног времена, слободно време означава онај временски интервал који је ослобођен сваке обавезе, у коме личност покушава да се изрази по избору и да се, ако поседује способности и средства, развије. (Friedmann, 1960, према: Божовић, 1979). Амерички аутор Каплан (Kaplan M.) истиче да у проучавању слободног времена могу да се ураде две ствари: или да се оно прихвати онако како га појединци доживљавају, односно „шта кажу да оно јесте или шта им оно значи“, или да тежи за идеалним нацртом. Према првој ствари, аутор (Kaplan, 1961, према: Качавенда-Радић, 1992) разликује неколико типова традиционалних концепција слободног времена: *хуманистички модел*, који истиче да је слободно време циљ коме се тежи ради њега самог; *терапеутички модел*, где је употреба слободног времена у циљу

социјалног статуса, терапије или социјалне контроле; *квантитативни модел*, је количина слободног времена која остаје изван времена за активности којима се човек неопходно мора бавити; *институционална концепција*, одваја слободно време од понашања и модела вредности као што су: религиозни, материјални, васпитни или политички; *еџистемолошка концепција*, која подразумева прихватање активности и значења слободног времена преко аналитичких и естетских погледа на свет; *социолошка концепција*, која слободно време схвата као конструкцију елемената попут перцепције активности као добровољне и слободно изабране, пријатно очекивање и сећање, широке могућности, од спавања и пића, до високо креативних задатака.

За Пешића (1977) слободно време и доколица имају исти смисао, и она их одређује као „време које преостаје после радних и других обавеза и проводи се у циљу задовољавања одређених културних и рекреативних потреба човека“. Божовић (1979) га види као „вид егзистенције која је добровољно одабрана као најбољи начин човекове самореализације“. По њему су границе слободног времена неодређене, а садржаји неуједначени, те је оно простор човековог креативног самопрепознавања и сазревања, пут до његове генеричке суштине. Одређење слободног времена Преграда (1961) се заснива на „времену у коме је млада особа слободна од школе и школских обавеза, евентуалних обавеза које од ње траже родитељи и могу га испунити и обликовати према властитим жељама“ (Качавенда-Радић, 1989). Слободно време „треба да послужи као средство ведријег, садржајнијег, културнијег и хуманијег живота људи, као и нека врста одбране и заштите од бројних, снажних, наметљивих утицаја техничке цивилизације“. (Будимир-Нинковић, 2006). Оно је, дакле општа, универзална појава и категорија савременог друштва. Трнавац, Ђорђевић (1992) га одређују као „време које нам преостаје кад завршимо све своје радне, школске, породичне и друштвене обавезе, и када њиме можемо располагати према своме нахођењу, без спољне присиле и принуде, како нам лично одговара и на начин на који нам највише одговара“. Резимирајући наведена схватања, дефиниција која би на најадекватнији начин описала слободно време је да је оно, заправо сво време које ученику преостане изван његових редовних обавеза у породици и школи, и време које он троши по властитом нахођењу.

Потребе појединца у току слободног времена се могу поделити у три категорије које одговарају најважнијим функцијама слободног времена: *огмор*, *разнода* – *забава*, и *развој личности*. *Огмор* обезбеђује ослобађање од умора, и поред улоге повраћаја снаге, превазилажења нервне и физичке исцрпљености, остварује се не само пасивним одмором већ и активним одма-

рањем, тј. разним малим бесциљним активностима. „Одмор и рекреација подстичу на стваралаштво, поправљају однос према раду и учењу“ (Ђорђевић, 2009). Културу рекреативног одмора треба да развија школа у највећој мери, јер добро организоване слободне активности ученика у њој могу поправити слику и о ученику, и о школи. *Разонода или забава* ослобађа од досаде. Разликују се два типа забаве: једна се односи на реалне активности попут путовања, спорта, игара и др., а друга кроз фиктивне активности које се односе на имагинарни свет у који се бежи од реалности. *Развој личности* се односи на културно и образовно уздизање, где се појединац посвећује активностима које проширују његово опште и стручно знање, општу културу, развијање социјалне и других димензија личности. Све три функције су у међусобној вези, и свака је посебно важна у планирању слободног времена.

СТРУКТУРА И АКТИВНОСТИ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

Највећи значај структурисаног времена је у томе што пружа могућност да се задовољи потреба за стимулацијом и радозналешћу, као једном од мотива стимулације. Разноврсна стимулација је нужна за нормалан рад људског организма, и по питању структуре времена код деце, лоше структурисано време, у смислу дуготрајног бављења једном истом активношћу, штетно делује на рад њиховог мозга. Павловић (1997) је издвојила следеће дечије потребе које би требало да задовољава структурално провођење слободног времена код деце и младих, а да то они не доживе као неслободно време „потреба за забавом; могућност или потреба да се машта; слобода изражавања; доживљај прихваћености у групи; могућност да одлучују о укључивању и повлачењу из активности; потреба за смењивањем начина на који се једна активност обавља, као и смењивање различитих активности; потреба за афирмацијом; и потреба за признањем и уважавањем од околине“. Време након школе може бити испуњено најразличитијим активностима ученика: забавним, спортским, образовним. Све оне доприносе бољој социјализацији и успеху ученика, па их зато треба подстицати да продуктивно искористе своје слободно време и да схвате да су те активности саставни део процеса образовања, а не његов остатак, како се најчешће говори. Подаци које износе Милошевић и сарадници (2003), да је у једном истраживању којим је било обухваћено 4296 ученика, од активности које се спроводе у слободном времену, су најпопуларнији гледање телевизије и игра са вршњацима, на шта, у просеку потроше преко два сата дневно за сваку активност. До сличних података су дошла и друга истраживања, нпр. према Заводу за болести зави-

ности (2001) слободно време млади већином проводе са пријатељима, уз телевизију, слушању музике и сл., док само мали постотак ученика проводи време читајући. У истраживању Министарства просвете и спорта (2002), своје слободно време млади најчешће проводе у дружењу и уз телевизор.

Превише слободног времена носи и извесне тешкоће. У зависности од успона технике и науке, слободно време постаје „друштвени феномен који се истовремено оглашава и као спас и као проклетство. Отуда веома уверљиво делују предвиђања да ће највећи проблем будућности представљати адекватно коришћење слободног времена“ (Божовић, 1979). У савременом друштву преовладава досада као вид коришћења слободног времена, што никако не може имати позитивне ефекте на развој ученика. Оно тако постаје њихов непријатељ, уместо да је избор слободног и креативног рада. Са педагошког и социолошког аспекта, слободно време ученика има двојаку улогу: у исто време представља изванредно васпитно, превентивно и преваспитно средство. Међутим, удружено са осталим етиолошким факторима, слободно време може довести код дела деце, до поремећаја у понашању. (Стојановић, 1975). Важно је разумети коју улогу слободно време има у развоју адолесцената, јер је оно „кључни контекст за васпитање и образовање, за очување здравља и одлуке које утичу на здравље младих“ (Irby & Tolman, 2002).

Активности слободног времена су међусобно различите, односно диспаратне. Та одлика омогућава човеку да се у ситуацији могућности избора определи без много колебања. Једна од његових основних одлика је тешкоћа препознавања, јер је у појединим условима тешко направити границу између нужног и слободног. Мултипли карактер је његова друга одлика, јер је у исто време могуће присуство више врста активности. И још једна одлика је хијерархијска организованост активности, и то према хијерархији потреба, вредности, интересовања, мотива који се задовољавају. Тешко је утврдити и поставити тачну класификацију активности у слободном времену. Јешић (2003) је дала лествицу активности које доминирају код младих: „активно-рекреативна активност, пасивна активност (гледање телевизије, дремање), хедонистичко-хазардне активности (коцка, лутрија, игре на апаратима, посете кафићима и дискотекама), естетско-културно-уметничке активности (посете концертима, позоришту, књижевним вечерима, галеријама), активности стручног усавршавања, додатног образовања, хуманитарне активности“. Иста ауторка наводи и активности које настају према интересовањима и вредносним оријентацијама: физичко-рекреативне активности, активности пасивног одмора, алтруистичко-педагошке активности, културно-естетске активности, мануелно-делатне активности, религијске активности, хедо-

нистичко-хазардне активности, и образовне активности. По областима у којима се организују и по својим садржајима, слободне активности ученика се могу поделити на: „научно-истраживачке, научно-техничке и радно-производне, културно-уметничке и спортско-рекреативне активности“. (Голубовић, Круљ, 1998). Све активности ученика у слободном времену се заснивају на њиховим склоностима, способностима и интересовањима, тако да они сами могу бирати врсте и облике активности у којима ће оптимално доћи до изражаја њихова креативност, инвентивност и стваралаштво.

НАЈЗНАЧАЈНИЈИ ФАКТОРИ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

Остваривање функција слободног времена у развоју ученика не зависи само од његових жеља и интересовања, већ је великим делом условљено околностима из окружења. Фактори који имају највише утицаја су: породица, школа, вршњаци, средства масовног комуницирања.

Утицај *породице* у социјализацији ученика је најизраженији у слободном времену свих њених чланова. Како се оно користи према индивидуалним потребама и интересовањима, чланови породице своје време проводе више индивидуализовано него колективно. Запажања из праксе говоре у прилог чињеници да је присутна површност родитељских интересовања за слободно време њихове деце, као и неупућеност у садржаје и активности којима се деца баве у њему. Разлог томе, делом лежи у презапослености родитеља, при чему они све теже стижу да се довољно брину о правилном коришћењу слободног времена деце, и она тако, често бивају препуштена сама себи. Поред тога, Будимир-Нинковић (2006) истиче да „стамбени услови не омогућавају деци у довољној мери нужан простор за њихове делатности и задовољење интереса у самој кући, те она то траже ван куће, у средини која није увек довољно педагошки орјентисана“. Да би простори који делују неповољно по њихов развој били што мање привлачни, потребно је да родитељи и деца успоставе што приснији однос, заснован на поверењу, те да их родитељи усмеравају на садржаје и просторе који им омогућавају услове за правилан развој. Истовремено, родитељи требају свакодневно да проширују своја знања како би успешно васпитавали и усмеравали своју децу. Стицање педагошке културе родитеља „треба да буде усмерено тако да се родитељи осећају ангажовани и да су одлучујући фактор у васпитању, без обзира на друге субјекте или институције које, такође учествују у васпитању деце и младих“ (Јовановић, 1998).

Школа као васпитно-образовна институција за заједничко образовање и васпитање ученика, поред осталих функција и задатака, има одређену улогу у изградњи културе слободног времена. Она га на друштвено и педагошки најорганизованији и најсистематичнији начин учи како да делује и како да се понаша у слободном времену, да одлучује и бира његове садржаје. Њен основни циљ је да у слободно време ученик уноси структуру, тј. систем, да селекује праве образовне и васпитне садржаје, избегава досаду и негативне појаве које се у њој јављају, укључује се активно у друштвене токове, налази себе у активностима које доприносе развоју његових способности. Са циљем што ефикаснијег и кориснијег организовања активности, значајно је уважити више принципа (принцип индивидуалности и колективности, принцип слободе и добровољности, принцип организованости и др.), јер су теорија и пракса показале да њихова заступљеност доприноси квалитетнијем коришћењу слободног времена. Оснивањем и деловањем разноврсних секција (ликовних, музичких, језичких и сл.), клубова и друштава, школа је у могућности да делимично задовољи интересовања ученика. Битни услови за одмор, разоноду и развој личности су, поред школских просторија и зелене површине, уређени простори у насељима, излетиштима, летовалиштима, спортским теренима и халама, просторима за јавна наступања и др. Задаци школе у природи су “васпитни – навикавање на живот и рад у природи; образовни – стицање знања, навика и вештина уз активан одмор, посебно радних, хигијенских и естетских сазнања; психолошки – стабилност емоције и воље; социолошки – развијање смисла за живот у колективу; медицински – учвршћивање здравља; физички – развијање и успостављање равнотеже између тела и душе“. (Василев, 2007). Међутим, треба нагласити и то да савремена школа још увек нема довољан степен отворености за ученика и његово учествовање у школском животу. На тај начин је спутано развијање културе слободног времена ученика. „Занемаривање изградње културе слободног времена ученика, као битне компоненте васпитања његове свестране личности, слободно време ученика може постати велика опасност за његов развој, и увести га у алкохолизам, наркоманију, деликвенцију – последице социјалне празнине слободног времена“. (Макевић, 1997).

У социјалном развоју ученика значајну улогу имају појединци и групе са којима они ступају у интеракцију и успостављају одређене односе. У овоме, посебно важну улогу имају њихови *вршњааци* уз које проводе велики део слободног времена. Међу вршњацима, ученици добијају подршку оних који су им слични, осамостаљују се у односу на одрасле и стичу комплетнију слику о себи. Кроз дружење, ученици задовољавају потребу за припадањем и емо-

ционалном везаношћу, припремајући се тако и за будуће емоционалне везе и социјалне улоге. За овај вид дружења важну улогу имају родитељи, јер ученици чији родитељи имају повољнији однос према њиховом друштву, имају већи степен блискости са вршњацима. Вршњачки утицај посебно долази до изражаја у неформалним групама око којих се ученици окупљају. За разлику од формалних група које су формиране на основу унапред прописаних правила, неформалне групе настају и делују спонтано, без спољашњих утицаја. Међусобни односи у њима одликују се непосредношћу и интимношћу, уз јако развијено осећање припадности групи. Млади који се непримерено, неадекватно и друштвено непожељно понашају имају утицаја на оне вршњаке који су у адолесцентском периоду врло пријемчиви за подухвате, а простор слободног времена лишен надзора одраслих у томе им помаже.

Масмедији као прозор у свет који сваком појединцу пружа неопходне информације из свих области човековог живота и рада, су најраспрострањенији облик коришћења слободног времена. Они у великој мери утичу на свест и понашање људи, путем њих се формирају ставови и уверења још од најранијег детињства. Колико се год породица и школа труде да организованим активностима усмеравају ученике на правилно коришћење слободног времена, масмедији имају толико снажан утицај да својим садржајима заокупљају сву пажњу младих. Телевизијски програми нуде лаке, забавне и необавезне садржаје којима појединац скреће мисли са свакодневице, али се истовремено губи из вида чињеница да облика културног стваралаштва у њима готово и нема. Они у великој мери отежавају процес социјализације, који је од кључног значаја за каснији друштвени живот сваког појединца. „Гледање телевизије отежава социјализацију деце, јер не постоји жива комуникација међу њима“ (Минић, Јовановић, Елезовић, 2017). На однос деце према телевизији у великој мери могу утицати родитељи. Идентификујући се са њима, деца прате садржаје који се емитују у касним сатима, те оно тако постаје култ, део културе сваког појединца, тема разговора у школи, на улици или у друштву. То су садржаји који обилују илузијама, нереалним догађајима, неважећим узорцима понашања и сл., што резултира повећањем степена агресивности и насиља. Посматрање насиља на телевизији утиче на појаву насиља тако што повећава агресивност и развијање ставова и вредности које одобравају употребу агресивности у решавању сукоба; смањује осетљивост на насиље у стварном животу, ствара спремност да се толерише све већи ниво насиља у породици и друштву; ствара слику о лошем свету, уверење да је свет зао и опасан у стварном животу, као што је на телевизији. (Гашић-Павишић, 2004). Поред телевизије, електронски медији имају важну улогу у организо-

вању слободног времена, и убедљиво су најзначајнији савремени извор информисања. Постојање друштвених мрежа и њихово коришћење у великој мери, омета правилно организовање слободног времена савременог ученика, што има само негативне ефекте по њихов развој.

ПРЕВЕНТИВНО ПЕДАГОШКО ДЕЛОВАЊЕ У СЛОБОДНОМ ВРЕМЕНУ И ПОРЕМЕЋАЈИ ПОНАШАЊА УЧЕНИКА

Говорећи о превентивном педагошком деловању у слободном времену, истиче се његов значај и актуелност. Слободно време ученика је потребно организовати, испунити њима интересантним и актуелним садржајима, усмерити их у правцу корисне и рационалне употребе. Дакле, слободне активности имају улогу спречавања девијантних облика понашања ученика. Отежавајуће околности у њиховом организовању и реализовању чине презапосленост и мала заинтересованост родитеља, као и спремност школа за њихово извођење у ваншколским условима. Чак и екскурзије и рекреативна настава које се организују у току школске године се, углавном базирају на комерцијалним дестинацијама, које, често не нуде услове за адекватно провођење слободног времена. Активно учешће ученика и наставника у организованом слободном времену, зависи, пре свега од мотивације и једних и других, простора, средстава и др. У складу са њима, слободно време, према навођењима Ђорђевића (2003) јесте: фактор еманципације ученикове личности, у оквиру секција, удружења, организација; услов за рекреацију и активан одмор, што подразумева озбиљно планирање и програмирање слободних активности које имају за циљ да избегну социјално неприхватљиве облике понашања деце и младих (дрога, алкохол, доколица, насиље, сексуалне девијације); могућност за социјализацију и хуманизацију ученикове личности, и изграђивање културе комуникације, која ће се најлакше обавити преко садржаја слободних активности ван редовне наставе; слободно време у функцији самовредновања и самоидентификације ученика, које се не учи, већ стиче у поступку рада и јавног наступа.

Велики број страних аутора, нарочито у Сједињеним Америчким Државама примењује алтернативне програме које имају за циљ да смање насилничко понашање и извршење кривичних дела. Ти програми који се спроводе ван редовне наставе, ученицима пружају сигурно место док су родитељи заузети и пружају могућности ширег образовања. Другим речима, обезбеђују надзор одраслих, конструктивне активности, и изолованост од штетних утицаја вршњака. Ови програми, истовремено помажу ученицима да на

успешан начин решавају проблеме, методама откривања њихових узрока. И други аутори у свету се слажу са поставком, да се у слободном времену може деловати и дијагностички и терапеутски. Један од начина је бављење спортом, који представља идеално средство које обједињује све аспекте развоја личности, побољшава физичко здравље, ствара позитивну слику о себи, развија социјалне вештине и вредности, попут толеранције, солидарности, тимског рада и др. Сем тога, спорт је универзална вредност која спаја људе са најудаљенијих географских подручја, без обзира на различитост у језику, култури, вери, обичајима, економском статусу, те као такав има изражену васпитну вредност.

Термин *поремећај понашања* се најчешће среће у медицинској литератури, означава понашање штетно по особу, и проблеме који се односе на начин живота. Деца са поремећајима понашања понављањем радњи нарушавају своју или туђу имовину, и ремете очекивања средине. Одлике оваквог понашања су пролазна или трајна одступања од уобичајених образаца понашања и реалних или симболичких активности, као израз немогућности детета да се прилагоди на властите унутрашње захтеве и захтеве спољне средине. Ово понашање је веома упадљиво и односи се на: непослушност, супротстављање, нападе беса, агресивност, свадљивост, љутњу, незадовољство, неуравнотеженост, импулсивност, лошу контролу нагона, тежњу за доминацијом, слабу концентрацију, лагање, склоност ка псеудологији, лош успех у школи и др. Понашање које није усклађено са друштвено прихватљивим нормама односи се на: крађе, бежање и скитање, недруштвена сексуална понашања (промискуитетна углавном), као и насилна понашања. Савремена сазнања указују на то да постоје два типа поремећеног понашања ученика: *перзистентни поремећаји*, који се јављају у току раног школског узраста, и *лимитирани поремећаји*, који су препознатљиви у периоду адолесценције. Превенција јављања ових поремећаја односи се на омогућавање и подстицање правилног социјалног развоја ученика, који ће довести до развијања и учвршћивања просоцијалних облика понашања, и на тај начин посредно предупредити испољавање оних облика понашања који носе елементе поремећаја. Савремена превенција подразумева постојање следећих нивоа на којима је могуће деловати превентивно: *универзална превенција*, која подразумева креирање и примену активности намењене општој популацији; и *селективна превенција*, која садржи активности усмерене ка појединцима и групама који су изложени деловању већег броја различитих фактора. Планирање превенције заснива се на: информисању, едукацији, изборним активности-

ма, идентификацији проблема и упућивању, као и процесима усмереним ка ангажовању заједнице.

Закључак

На основу изложеног, може се закључити да је слободно време актуелно питање не само ученика, већ и читавог друштва. Специфичности у погледу квантитета и квалитета слободног времена у остварењу личног идентитета, трагања за смислом живота и самоактуелизацијом, чине да улога слободног времена у животу младих људи постане још важнија. У настојањима да се те тежње остваре нису битни само садржаји активности, већ и начин на који се у њима учествује. Слободно време може деловати двоструко на развој појединца: може доприносити позитивном и свестраном развоју личности, али и бити простор за деловање негативних утицаја. Како је дете у школском узрасту биће у развоју коме треба подршка и помоћ одраслих, не може му се самом оставити да се сналази и ангажује у слободном времену, треба му у томе помоћи подстицајима и усмеравањем.

Остваривање функција слободног времена није условљено само потребама и интересовањима детета, зависи у великој мери од околности из окружења. Фактори који утичу на правилну организацију активности у слободном времену су: породица, школа, вршњаци, масмедији. Они доприносе просоцијалном понашању, али истовремено могу да ометају правилан социјални развој ученика. Атмосфера прихватања од стране родитеља, деци школског узраста омогућава експериментисање са новим улогама и вредностима, упознавање са важношћу доношења битних одлука, што је пресудно у њиховом одрастању. У социјалном развоју значајну улогу имају појединци или групе са којима ученици ступају у интеракцију и успостављају одређене односе. Ту се, пре свега мисли на вршњаке са којима се проводи слободно време. Њихово непримерено и друштвено неприхватљиво понашање имаће снажан утицај на ученике који су у периоду адолесценције веома пријемчиви за њих. Поред вршњака, масмедији су најраспрострањенији облик коришћења слободног времена, у коме ученици прате садржаје телевизијских програма или других електронских медија, са снажним, углавном негативним контекстом. Школа је најповољнија средина за педагошко деловање и усмеравање активности у слободном времену. Програми ван школских обавеза ученицима пружају сигурно место, шире образовање, богате активности разврстане по секцијама, клубовима и друштвима. У том погледу, важно је указати на значај оспособљености и мотивисаности наставника за педагошко деловање у слободном времену ученика.

Литература

- Божовић, Р. (1979). *Искушења слободной времена*. Београд: Мала едиција Идеја.
- Будимир-Нинковић, Г. (2006). *Савремена породица и школа*. Јагодина: Учитељски факултет.
- Василев, С. (2007). *Дидактика*. Београд: Драслар партнер.
- Гашић-Павишић, С. (2004). Насиље у школи и могућности превенције. *Социјално ионашање ученика*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Голубовић, С., Круљ, Р. (1998). *Увод у оишћу методик у наставной рада*. Алексинац: *Центар* за културу и уметност.
- Ђорђевић, Д. (2009). *Педагошке слајалице*. Ниш: СКЦ.
- Irby, M., Tolman, J. 2002. Rethinking Leisure Time: Expanding opportunities for Young people and Communities, *World Youth Report 2003*. The Global Situation of Young people By United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- Јешић, Д. (2003). Утицај породице на садржај и провођење слободной времена младих. *Педагогија*, бр. 2. Београд: Савез педагошких друштава Србије, стр. 68–78.
- Јовановић, Б. (1998). *Породично васпитање – избрани текстови*. Јагодина: Учитељски факултет.
- Качавенда-Радић, Н. (1989). *Слободно време и образовање*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Качавенда-Радић, Н. (1992). *Рефлексије о/и слободной времена*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета.
- Макевић, С. (1997). Школа као фактор изградње културе слободной времена младих. *Култура слободной времена деце и омладине*. Зборник радова Више школе за образовање васпитача. Шабац.
- Милошевић, Н., и сарадници. (2003). *Ученици о породичном и школском контексту. ТИМСС 2003 у Србији*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Minic, V., Jovanovic, M., Elezovic, Z. (2017). The Influence of Modern Means of Mass Communication on the Upbringing and Education of Young School Children. *Medwell Journals*. The Social Sciens. No. 12, Vol. 8.
- Павловић, Б. (1997). Уношење структуре у провођење времена код деце. *Култура слободной времена деце и омладине*. Зборник радова Више школе за образовање васпитача. Шабац.
- Пешић, В. (1977). Друштвена слојевитост и стил живота. *Друштвени слојеви и друштвена свест*. Београд: Институт друштвених наука.

Стојановић, Н. (1975). Значење слободног времена за васпитање дјецe и омладине с поремећајима у понашању. *Култура младих и слободно време*. Београд: Центар за ваншколски одгој.

Трнавац, Н., Ђорђевић, Ј. (1992). *Педагогија*. Београд: Научна књига.

VESNA LJ. MINIĆ

Faculty of Teacher Education Prizren – Leposavić

MARIJA M. JOVANOVIĆ

Faculty of Philosophy

Niš

LEISURE TIME AS A FACTOR OF UPBRINGING AND EDUCATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Summary

Leisure time of elementary school students should be a concern of both school and society. Each organized society strives toward the development of positive and desirable interests and skills of young people, while at the same time that same society creates favorable conditions for those skills to be used in leisure time. Leisure time should help students relax, enjoy, and develop their personality. It should involve cultural and educational advancement, where students can dedicate their time to the activities which expand their general knowledge and develop their social and other personality skills.

During the development stage of elementary school children, leisure time is not realized only depending on their needs and desires, but is also conditioned by numerous factors such as: family, school, peers, mass media, etc. Family's influence on children's leisure time is the most important, but unfortunately in this modern age, parents are only superficially interested in how their children spend their leisure time, which negatively affects children's overall development. As a pedagogical institution, school has the task to create a culture of leisure time, that is, it should teach the children how to choose the proper activities to do in their leisure time. Children spend a large portion of their time with peers which is why, socially, their influence is of great importance. Peer groups represent a perfect ground for the development of interests and satisfaction of certain needs, but there is also the danger of negative influences, which are numerous in the modern age. Mass media contain an abundance of unrealistic

facts about life, unrealistic illusions, role models and patterns of behavior that are socially undesirable, thus preventing a child of elementary school age to do something that is more useful and productive.

Leisure time should contribute to the students' positive personality development, but can have both positive and negative effects. The time students have after school is actually not so much supervised by the society which makes it possible for the students to be negatively influenced and even be affected by personality and behaviour disorders. Contemporary authors claim that leisure time is critical for youngsters' problematic behaviour. However, on the other side, it provides a possibility for preventative efforts which is a topic very much discussed in modern pedagogy. The aim of this paper is to emphasize the importance of leisure time as a factor of modern upbringing and education, as well as its positive but also its numerous negative influences.

Keywords: leisure time, students, elementary school, upbringing, education.